

TÓTH ISTVÁN GYÖRGY

Bethlen Gábor mókás temetési menete

(Francisci András pálos szerzetes levele 1630-ból)

Egy uralkodó temetése minden korban a legfontosabb ünnepélyes állami aktusok közé számított. A temetés külsőségei mindenki számára láthatóan jelenítették meg az elhunyt uralkodó fontosságát, állama hatalmát, és gyakran nyilvánvalóvá tették az utód személyét is.

Nem volt ez másként Erdélyben sem. Az erdélyi fejedelmek közül azonban éppen a legnagyobb, Bethlen Gábor temetéséről tudjuk a legkevesebbet. „Január 25-én megtörtént a temetés ’nagy pompával’ az idegen követek s az összes országgyűlés jelenlétében. Fájdalom, részleteiről semmit sem tudunk” – írta Szilágyi Sándor 1883-ban. Több mint egy évszázaddal később, 1996-ban Jakó Klára, aki tanulmányában gondosan elemezte az erdélyi fejedelmek temetkezéseiről fentmaradt adatokat, hasonlóképpen azt állapította meg, „hogyan Bethlen Gábor fejedelem temetése hogyan zajlott le, nem nagyon tudjuk”.¹

Az bizonyos, hogy a nagy fejedelem végtisztessége a megerősödött kis állam rangjához méltó pompával zajlott. Még Bethlen hosszú haldoklása idején megkezdődtek a temetési előkészületek, a fejedelem testvére, Bethlen István kormányzó már tizenkét nappal Bethlen ha-

1 Erdélyi Országgyűlési Emlékek. Szerk. Szilágyi Sándor. (= EOE) IX. (1629–1637). Bp. 1883. 21., *Jakó Klára*: Adalék fejedelmeink temetkezésének történetéhez. In: Emlékkönyv Jakó Zsigmond nyolcvanadik születésnapjára. Szerk. Kovács András, Sipos Gábor, Tonk Sándor. Kolozsvár, 1996. 237. Az erdélyi fejedelmi temetkezési szokások összefoglalása: *Bíró Vencel*: Az erdélyi fejedelmek temetkezése. Erdélyi Irodalmi Szemle 6(1929) 74–91. (Lábjegyzetek nélküli, de nagyon adatgazdag esszé.) Igen erősen rövidített újrakiadása: In: Ódon Erdély. Művelődéstörténeti tanulmányok. Szerk. Sas Péter. Bp. 1986. I. 194–203. A halál a 17. században: *Michel Vovelle*: Mourir autrefois. Attitudes collectives devant la mort aux XVIIe et XVIIIe siècles. Paris, 1974., *Uő*: Piété baroque et déchristianisation. Paris, 1978. 75–107., *François Lebrun*: Les hommes et la mort en Anjou aux XVIIe et XVIIIe siècles. Paris, 1975. 337–358. Az uralkodói és főúri temetésekre: *Peter Metcalf–Richard Huntington*: Celebrations of Death. The anthropology of mortuary ritual. Cambridge, 1991., *Szabó Péter*: A végtisztesség. Bp. 1989., *Uő*: Uralkodói temetéseink kérdéséhez. In: Magyar reneszánsz udvari kultúra. Szerk. R. Várkonyi Ágnes. Bp. 1987. 324–335., *Petmeki Áron*: Az intrada. Az ünnepélyes bevonulás formája és szerepe a közép-kelet-európai udvarokban. Uo. 281–290. Bethlen halálára: *Csetri Elek*: Bethlen Gábor életútja. Bukarest, 1992. 167. *Szekfű Gyula*: Bethlen Gábor. Bp. 1929. 276., *Szekfű* azonban tévesen Gyulafehérvár helyett Enyedet adja meg Bethlen halála helyéül. A Bethlen Gáborra vonatkozó irodalom bibliográfiája: Bethlen Gábor és kora. Szerk. Kovács Kálmán. Bp. 1980. Bethlen értékelése az összefoglaló munkákban: *Péter Katalin*: A fejedelemség virágkora. In: Erdély története. Szerk. Kőpeczi Béla. II. Bp. 1986. 637–687. Magyarország története 1526–1686. Szerk. Pach Zsigmond Pál. Bp. 1985. 812–864. (*Makkai László*), *Szakály Ferenc*: Virágkor és hanyatlás 1440–1711. Bp. 1990. 208–225. Bethlen Gábor és Róma kapcsolatára: *Tóth István György*: Bethlen Gábor és bujdosótársainak levele VIII. Kelemen pápához. In: Ráday Gyűjtemény Évkönyve VI. Szerk. Benda Kálmán. Bp. 1989. 189–192.

lála előtt „száz sing címernek való” atlaszt rendelt Kolozsvárott.² Ugyancsak Bethlen István november 28-án a szászoknak szigorúan meghagyta, hogy városon és falun egyaránt „az harangozást elkezdettvén még az ő felsége hideg teteme az föld színén lészen, azt mindennap háromszor continuáltassa” a szász egyetem, és „az praedicálló székeket penig minden templumokban fekete posztóval vagy bakatsinnal bévonják”.³ Mivel Bethlen Gábort január 25-én temették el, az így elrendelt gyász két hónapig tartott. A segesvári szász nótárius, Georg Kraus, röviden annyit jegyzett fel a krónikájában, hogy Bethlent „solenniter und fürstlig”, azaz „ünnepélyesen és fejedelmi módon” temették el.⁴

A marosvásárhelyi krónikaíró, Nagy Szabó Ferenc – aki ugyan mind Bethlen halálának, mind pedig temetésének napját jókora tévedéssel adta meg – szintén arról írt a *Memorialé*-jában, hogy Bethlen Gábort eltemették „a gyulafehérvári templomba nagy solennitással, kinek a gubernátor Lengyelországból oly koporsót és a falba való monumentumot hozata, hogy Erdélyben olyan soha nem láttatott senkitől”.⁵

A későbbi erdélyi fejedelem, Kemény János, aki ekkor a gyulafehérvári udvarban szolgált, tömör leírást ad önéletírásában Bethlen temetéséről: „Az mint azért éltében martialis ember volt, úgy testamentumában is azt rendelte volt, hogy öt veres színben gyászolnák, temetését is azzal ékesítsék. De azt nem mivelék a testamentumosok. Legált pedig külön temetésére és monumentumi epitaphiumra is külön való nagy summát. Koporsóját maga éltében meghozatá, és contemplálta jó ideig.”⁶

Ez a néhány adat csak érzékeltetheti, hogy a fejedelmet nagy pompával temették el, a részletekről azonban nem tájékoztat.

Bethlen gyászszertartásához a korábbi fejedelmi temetések is csak részben szolgálhatnak analógiával. Báthori Istvánt másfél évvel halála után, 1588-ban lengyel királyként a krakkói székesegyházban temették el, lengyel szertartással.⁷ A meggyilkolt Báthori András bíborosnak ellenfele, Vitéz Mihály vajda adta meg a végtisztességet, de ez aligha lehetett minta a hatalma teljében meghalt Bethlen temetéséhez. Báthori Zsigmond és Rákóczi Zsigmond lemondtak a trónról, nem fejedelmekként haltak meg.

Bethlen Gábor temetésének előképe leginkább Bocskai István 1607. februári végtisztessége lehetett. Bocskai a testamentumában azt kérte, hogy Gyulafehérváron, minden pompa mellőzésével temessék el, de a testamentumos urak e pontban sem teljesítették végakarátát. A kortársak leveleiből tudjuk, hogy „az temetésre is nem kevés költ” Kassán, és ahogyan ott „viték az testet, szintén ollan czerimoniával viszik Erdélyben is Fejérvárat az szentegyházban”. Kassáról Gyulafehérvárra hatalmas menet indult: A koporsó előtt kétszáz feketébe öltözött gyalogkatona és ugyanannyi fekete ruhás lovas vonult fekete lobogós kopjakkal, továbbá az egész udvarnép feketében. A lovasok előtt haladt „öt vezeték ló fekete bársonban felöltetve”, és ugyanott vittek három zászlót, a család, Erdély és Magyarország címerével. Az erdélyi határtól háromezer lovas és gyalogkatona kísérte a holttestet Kolozsvárra, ahol „harmadnapig

2 Bethlen Gábor halálához. Közli: -i. Századok 17(1883) 693. Meghívó Bethlen temetésére: *Lukinich Imre*: Keresdi Bethlen Ferenc levelezése. Történelmi Tár 1907. 234–235. Bethlen síremlékére: *Szilágyi Sándor*: Bethlen Gábor fehérvári síremléke és alapítványai. Bp. 1884. 4–16.

3 EOE IX. 61.

4 *Georg Kraus*: Siebenbürgische Chronik. I. Wien, 1862. 84.

5 *Marosvásárhelyi Nagy Szabó Ferenc* memorialéja. In: Erdélyi Történelmi Adatok I. Szerk. Mikó Imre. Kolozsvár, 1855. 142. Nagy Szabó Ferenc szerint Bethlen november 26-án halt meg, és január 10-én temették el.

6 *Kemény János és Bethlen Miklós* művei. Szerk. V. Windisch Éva. Bp. 1980. 101.

7 *Jakó K.*: i. m. 238–241. (Két egykorú forrás közlésével).

oráltanak az feje fölött”, és a Gyulafehérvár felé továbbinduló menetet „három egész hold hosszan az egész városi nép siratván kísértették”.⁸

Kevésbé szolgálhatott Bethlen végtisztességének megszervezői számára mintául a fejedelem elődje, Báthori Gábor temetése.

Báthori Gábor „felmészárlott testét” – írja Szalárdi János *Siralmas magyar krónikájában* – a családi templomban, Nyírbátorban a sekrestyében őrizték. Végül tizenöt évvel halála után, 1628-ban Bethlen Gábor a nyírbátori templomban „nagy méltóságos pompával és tisztességgel” eltemettette.⁹ Emberséges gesztus volt ez a nagy fejedelem részéről, de egyben államérdek is, hiszen akármennyire dicstelen véget ért is Báthori Gábor, és bármennyire ellenségévé vált is élete végén Bethlennek, most már, annyi év után, csak az számított, hogy a halott valaha Bethlen elődje volt a fejedelmi székben. Minden pompája ellenére ez a nyírbátori szertartás nem lehetett „tipikus” fejedelmi temetés, a bukott előd megkésett eltemetése aligha hasonlíthatott egy hatalma teljében meghalt erdélyi fejedelem gyászszertartásához, akinek ráadásul az özvegye, Brandenburgi Katalin egyben az utóda is volt.¹⁰

Részletes leírásunk van Bethlen Gábor első feleségének, Károlyi Zsuzsannának nagy pompával megrendezett temetéséről, ekkor „zöld leveles ágakkal mesterségesen az fejedelmi udvart bévonták, és ... egész fekete selyemmel volt az fejedelmi udvar bévonva”.¹¹ A szeretett feleség nagyszabású gyászszertartása azonban természetesen nem lehetett azonos az uralkodóéval.

A katolikus missziókat világszerte irányító bíborostanács, a Hitterjesztés Szent Kongregációja (latin nevén *Sacra Congregatio de Propaganda Fide*) római levéltárában sikerült egy, még a fejedelmi temetést megelőző napokban kelt, latin nyelvű levelet találnom, amelyben egy pálos szerzetes részletesen leírja Bethlen Gábor temetési menetét, az ott hordozott zászlókat és azok feliratait, Bethlen udvari bolondjának, az özvegyének, továbbá a várakozó tömegnek a szavait, valamint a református lelkész temetési beszédének tartalmát. A forrás értékét „némiképp” csökkenti, hogy minden bizonnyal egy szavát sem szabad elhinnünk, semmi sem úgy történt, ahogy a közelben tartózkodó, a levelet szinte az eseménnyel egy időben író szerzetes elbeszélte. Bármennyire görbe tükröt tart is azonban forrásunk szerzője Bethlen Gábor végtisztessége elé, mégis nagyon sok mindent megtudunk belőle, érdemes tehát alaposabban szemügyre vennünk.

8 „Sem pompával, sem nagy költséggel, hanem amint állapotunk és a mostani időnek fogyatkozása engedi, úgy temessenek el bennünket tisztességgel”. Bocskai végrendelete: Tűzpróba. Szerk. Bíró Vencel. (Erdély öröksége III.) Bp. é. n. 119–120. A temetésre: *Szilágyi Sándor*: Illésházy István és más főurak levelezése 1605–1608-ban. Történelmi Tár 1878. 872–873. (Nicolaus Orlle levele Illésházy Istvánhoz. 1607. febr. 5.), *Ipolyi Arnold*: Egykorú levél Bocskay temetéséről. Uo. 650–652. *Berzeviczy Eged*: Parte 1607-ből. Századok 30(1901) 178–180.

9 *Szalárdi János*: *Siralmas magyar krónikája*. S. a. r.: Szakály Ferenc. Bp. 1980. 90. Bíró Vencel tévesen írja, hogy Báthori Gábort Ecseden temették volna el. *Bíró V.:* Az erdélyi... i. m. 76.

10 A temetés és az államérdek kapcsolatát jól mutatja pl., hogy I. Jakab angol és skót király a westminsteri apátságban ugyanabban a kápolnában mind kivégzett anyjának és elődjének, Stuart Mária skót királynőnek, mind másik elődjének, a Stuart Máriát lefejeztető I. Erzsébet angol királynőnek hasonló síremléket emeltetett, így fejezte ki, hogy mindkét uralkodó örökségét vállalja, mindkettőjük legitim utódának tekinti magát. *Antonia Fraser*: Mária, a skótok királynője. II. Bp. 1979. 309–312. *P. Metcalf–R. Huntington*: i. m. 176–177. *S. T. Bindoff*: Tudor England. Harmondsworth, 1982. 245. *John Guy*: Tudor England. Oxford, 1988. 331–337. *J. D. Mackie*: A History of Scotland. Harmondsworth, 1984. 164–173.

11 *Csetri E.*: i. m. 115.

A levél igen rossz állapotban lévő, helyenként vízfoltos korabeli kivonatos másolatban maradt fent, amely a címzést, az aláírást és talán a levélnek a tárgyhoz nem tartozó részeit is elhagyta. A Hitterjesztés Szent Kongregációja megalapítása utáni első titkára, Francesco Ingoli (az alapítástól haláláig, 1622-től 1649-ig töltötte be e tiszteket), gyakran készítettett ilyen kivonatokat, amelyek valamely területre vonatkozó fontos tudnivalókat tartalmaztak.¹²

A kivonat hátára Ingoli feljegyezte, hogy ez az irat „Gábor halálát és ünnepélyes és hóborstos temetését” írja le, továbbá, hogy a Hitterjesztés Szent Kongregációja 1630. február 26-i ülésére készítette elő. Ingoli azonban az iratra napirendi pontot nem írt, és ez világosan elárulja, hogy a levelet a kongregációban nem tárgyalták, hanem csak „háttéranyag” volt, amely a bíborosok tájékoztatását szolgálta. Gyakran előfordult, hogy a titkár egy-egy fontos ügy megtárgyalásakor, amelynek dokumentumaira napirendi pontot is rávezetett, több más iratot is a tanácskozó főpapok elé vitt, mintegy a döntést segítő, a bíborosokat tájékoztató további információként. Az, hogy egy ilyen temetési beszámoló a kardinálisok asztalára került, jól mutatja, hogy mennyire megélnékült a katolikus egyház és különösen a missziókért felelős Propaganda-Kongregáció érdeklődése Erdély iránt a Bethlen Gábor halálát követő hetekben.¹³

A Bethlen temetéséről beszámoló levelet Francisci András pálos szerzetes írta, 1630. január 13-án, Kolozsvárott. Francisci András 1600-ban Varasdon született, nevét latinos formában használta, de eredetileg Francicsnak (Francíc, Francicz) hívták. Pálos szerzetesként 1621-től 1624-ig a római *Collegium Germanicum Hungaricum* növendéke volt.¹⁴ Itteni diáktársa, Lippay György veszprémi, majd egri püspök mindvégig Francisci patrónusa maradt. Francisci az 1630-as években Lippay udvarában élt, ellenfelei szerint ideje jó részét katonai táborokban töltötte. A csáktornyai vikárius és a rendi kormánytanácsos tiszteket töltötte be, és 1638-ban ő kapta a legtöbb szavazatot a pálos rendfőnöki tisztre, de ellenfelei végül megakadályozták a megválasztását.¹⁵ (Lippay György, aki 1642-ben esztergomi érsek és prímás lett, később sem feledkezett meg egykori római diáktársáról: 1647-ben zenggi püspöki címmel maga mellé vette mint segédpüspököt. 1652-ben azután Francisci címzetes szerémi püspök lett, azonban nem sokkal később, 1653-ban meghalt.)¹⁶

12 *Josef Metzler*: Francesco Ingoli, der erste Sekretär der Kongregation. In: *Sacrae Congregationis de Propaganda Fide Memoria rerum*. Hrsg. J. Metzler. I/1. Freiburg i. B., 1972. 197–243.

13 *Relationes missionariorum de Hungaria et Transilvania (1627–1707)*. Ed. István György Tóth. Bp.–Roma. 1994. 11–13., 237–246. *Bíró Vencel*: Bethlen Gábor és az erdélyi katolicizmus. Kolozsvár, 1929. 1–23. *Galla Ferenc*: Simándi István választott erdélyi püspök pápai kinevezésének ügye. In: *Notter Antal Emlékkönyv*. Szerk. Angyal Pál, Baranyay Juszttin, Mára Mihály. Bp. 1941. (Klny.)

14 *Veress Endre*: A római Collegium Germanicum et Hungaricum magyarországi tanulóinak anyakönyve és iratai. I. Bp. 1947. 26. *Andreas Steinhuber*: Geschichte des Collegium Germanicum Hungaricum in Rom. I. Freiburg, 1906. 491–501. *Bitskey István*: Hungariából Rómába. A római Collegium Germanicum Hungaricum és a magyarországi barokk művelődés. Bp. 1996. 238. (Francicz alakban, halála éve nyilván sajtóhiba.) *Kollányi Ferenc*: Esztergomi kanonokok 1100–1900. Esztergom, 1900. 268.

15 *Kisbán Emil*: A magyar pálosrend története. I. Bp. 1938. 211–214., *Galla Ferenc*: A pálosrend reformálása a XVII. században. *Regnum* 1940–41. 141–143., *Archivio Storico della Sacra Congregazione de Propaganda Fide*, Roma. Scrittura Originali riferite nelle Congregazioni Generali. (= APF SOCG) Vol. 79. Fol. 152. Kiadása: *Ex tabulatorio Romano Sacrae Congregationis de Propaganda Fide*. Szerk. Sávai János–Pintér Gábor. Szeged, 1993. 421–422. A regeszta a Francisci Andrásra és Lippay Györgyre vonatkozó mondatot félrefordítja, pontosan ellenkező értelmet adva neki. Uo. 421.

16 *Patritius Gauchat*: Hierarchia catholica medii et recentioris aevi. *Monasterii*, 1935. 317., 280. *Kollányi F.*: i. m. 268.

A másolatból megtudjuk, hogy a levelet Francisci írta, de az már sajnos nem derül ki belőle, hogy ki volt a címzett, és hogyan jutott el tőle a Hitterjesztés Szent Kongregációjához. A címzett személyére a szövegben semmilyen utalás nincs, ám lehetséges, hogy Francisci Pázmány Péter esztergomi érseknek küldte el a levelet. A magyar egyház feje nem kedvelte Bethlent, és természetesen nagyon érdeklődött az erdélyi helyzet iránt. Mivel Pázmány Péter sűrű levelezésben állt a Hitterjesztés Szent Kongregációjával, nem zárható ki, hogy ő neki szólt a levél, de nehezen tudom elképzelni, hogy a fiatal pálos szerzetes ilyen tréfás hangon írhatott volna az esztergomi érseknek.¹⁷ Felmerülhet az a lehetőség is, hogy Francisci egykori diáktársa és patrónusa, Lippay György számára írta ezt a latin paródiát. A későbbi kancellár és prímás azonban ekkor még csak a pályája elején állt, szempci, majd érsekújvári plébános volt, és nem valószínű, hogy a levelet továbbította volna Rómába.¹⁸ A legvalószínűbb, hogy a levél címzettje a későbbi boszniai püspök, Marnavich Tomkó János (Ivan Marnavič Tomko) volt. Emellett szól az is, hogy a most közölt levél folytatásaként Vernich Mátyás nagyszombati jezsuita közel egy időben, 1629. december 31-én Marnavich Tomkóhoz írt levelét másolta le a kongregáció írnoka. Vernich Mátyás Zágrábban született, és akárcsak a varasdi születésű Francisci András, szintén horvát volt.¹⁹ Francisci levelének címében pedig a másoló hangsúlyosan kiemelte, hogy a levélíró *horvát* pálos szerzetes. A sebenicói születésű Marnavich ekkor zágrábi kanonoki címmel Rómában élt, mint a *San Girolamo degli Schiavoni* templom mellett működő illír vallásos társulat elöljárója, és szinte évente tett közzé latin nyelvű, tudós kompiációkat, különböző történelmi munkákat.²⁰

Ezért valószínűnek tűnik, hogy a horvát pálos szerzetes ennek a Rómában élő, de a magyarokkal élénk kapcsolatban álló, latin munkáiról és a latin epigrammák szeretetről ismert horvát tudósna szánta rövid kis művét, talán még római diákként szerzett ismeretségük okán.

Ha a most közölt levél teljesen érdektelen dolgokról szólna, ha csak udvariasságot olvashatnánk benne, akkor is roppant becses forrása lenne a 17. századi erdélyi egyháztörténetnek. Tudomásom szerint ugyanis ez tartalmazza az eddigi egyetlen adatot arra, hogy Bethlen Gábor uralma végén nemcsak jezsuiták és ferencesek voltak Erdélyben, de legalább egy pálos szerzetes is eljutott a fejedelemségbe.

Magyarországon a pálos rend ezekben az években, megreformálása előtt, rendkívül nehéz helyzetben volt, kolostorai jórészt kiürültek, a rendi fegyelem a mélypontra zuhant. Pázmány Péter még a pálos rend feloszlásának lehetőségét is felvetette. Eddig a szűkebb értelemben vett Erdélyben tartózkodó pálos szerzetesről csak a 17. század legvégéről, az önálló fejedelemség megszűnése utánról volt tudomásunk.²¹

17 *Hanuy Ferenc*: Pázmány Péter összegyűjtött levelei. II. Bp. 1911. 74–91. különösen 81–82. az erdélyi helyzetről és 88. Bethlen temetéséről. Ide, persze csak udvariasságból, Pázmányt is meghívták. Pázmány és a Hitterjesztés Szent Kongregációja kapcsolatára: *Galla Ferenc*: Harminkilenc kiadatlan Pázmány-levél. Vác, 1936. 6–76.

18 *Kollányi F.*: i. m. 230–231., *Ludovicus Némethy*: Series parochiarum et parochorum archi-dioecesis Strigoniensis. Strigonii, 1894. 266.

19 *Ladislau Lukács*: Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S. I. II. Romae, 1982. 337., 779.

20 *Galla Ferenc*: Marnavich Tomkó János boszniai püspök magyar vonatkozásai. Bp. 1940. 15–19. 52–57. *Karácsonyi János*: Világboldondító Tomkó János. Századok 42(1913) 1–11. Marnavich irodalmi munkásságára: APF SOCG Vol. 384. Fol. 186.

21 *Galla F.*: A pálosrend... i. m. 122–137. *Kisbán E.*: Pálosrend... i. m. 203–213. „A XVII. század végén a pálosok Erdély földjére is bevonultak, ahol eddig csak a jezsuiták és a ferencesek működtek.” Uo. 253.

Mivel a pálosok jelenléte nem volt engedélyezett Erdélyben, valószínű, hogy Francisci „álsruhában” – azaz nem szerzetesi öltözékben – jött Erdélybe, és minden bizonnyal azért utazott ide, hogy kiderítse, milyen lehetőségei lesznek a katolikus vallásnak Bethlen Gábor bizonyosra vehető, közeli halála után.

A most közölt levelében Francisci elmondja, hogy Kassáról érkezett Erdélybe, s Bethlen Gábort már a halálán találta. Bethlen utolsó orvossága, úgymond, az volt, hogy a hóhér tanácsára egy katonáját elevenen megnyúzatta, és annak bőrébe bújva talált enyhülést, nemsokára azonban „a bőrért bőrével fizetett”, azaz meghalt, a latin szójátékokat kedvelő szerzőnk szerint.²² Előbb azonban összehívatta a fejedelemség előkelőit, és a lelükre kötötte, hogy adják át a fejedelemséget a töröknek. Ő már a felé a nyugalom felé siet, folytatta a fejedelem, ahová a német kardok segítségével előreküldte övéi nagy seregét. Nem akar a pápisták képzelt purgatóriumában szenvedni, ahol azok tisztulnak, akiket az elmúlt években Magyarországról kitisztított, folytatja a pálos szerzetes újabb szójátékkal a beszámolót Bethlen utolsó szavairól.

Amikor Francisci a levelet írta, még nem történt meg a temetés (valóban: Bethlent csak 12 nappal a levél kelte után, 1630. január 25-én helyezték sírba), csak a holttest elszállítása. A levélíró nem mondja meg, hogy honnan hová tartott a temetési menet, de aligha kétséges, hogy útja a gyulafehérvári fejedelmi palotából a székesegyházba vezetett. Francisci részletesen leírja a gyászmenetet: az arannyal és drágakövekkel díszített koporsót két bíborba öltöztetett öszvérkanca húzta, ezerhét bíborruhás lovas kísérte, zászlókkal. A holttest előtt földig érő bíborvörös zászlót vittek, és Francisci egy másik kisebb zászlót is leírt. A koporsó után tarka színű zászló következett, Francisci lejegyezte a három zászló latin feliratait is. A zászlókat az egész erdélyi fejedelemség nemessége követte, hatalmas pompával. Közöttük gyászruhában ment a halott udvari bolondja,²³ akit, amikor egy katolikus nemesúr megkérdezte, mit csinál, azt válaszolta, hogy bölcsen siratja a fejedelem ostobaságát, aki amíg élt, a legbölcsebb akart lenni, és most holtában a bolondjánál is butábbnak mutatja magát, hiszen mi köze a bíbor színnek a könnyekhez, bár lehet, hogy egy véres férfi temetésének ilyennek kell lennie.

A temetési menetben olyan nagy vigasság uralkodott, folytatja a levélíró, hogy inkább lakodalomnak, mint temetésnek tűnt. Még a fejedelem özvegye is vidám volt, megszabadulván a szinte folyamatos haláltól (ti. a házasságától). A legfőbb református lelkész pedig a temetési beszédében azt mondta, hogy nagyon szomorú, amiért az erdélyi fejedelemség katolikussá lesz.

Így írta le Francisci András a temetési menetet a Gyulafehérvárhoz közeli Kolozsvárról. Ha volna hiteles leírásunk Bethlen temetéséről, akkor egybevehetnénk a valóságot a gúnyirattal, megállapítva, miben ferdített a katolikus szerző. Ilyen leírás azonban nem készült vagy nem maradt ránk, így Francisci nem éppen objektív beszámolójából kell kihámoznunk, hogyan zajlottak az események. Vagyis: a paródiából kell a nem ismert valóságra következtetnünk.

22 A fiatal férfi lenyúzott bőre nyilván analógiás mágiával kellett, hogy „átadja” az életerejét a haldokló, a kor fogalmai szerint koros fejedelemnek. Hasonlóképpen adta át az Ótestamentum szerint ifjú teste melegét Dávid királynak egy fiatal szűz, Abiság, akivel a király nem „élt”, a lány csak Dávid kihűlő testét melengette. Királyok könyve I. 1, 1–4.

23 Nem sikerült adatot találnom arra, hogy Bethlennek valóban lett volna udvari bolondja. Bethlen udvartartására: *Gindely Antal–Acsády Ignác*: Bethlen Gábor és udvara. Bp. 1890. 233–260. Bethlen Gábor emlékezete. Szerk. Makkai László. Bp. 1980. 437–470. Báthori Zsigmondnak viszont volt udvari bolondja. *Szamosközy István*: Erdély története. S. a. r.: Sinkovics István. Bp. 1977. 60.

Francisci levele véleményem szerint azt írta le, amit Kolozsvárott a katolikus urak beszéltek, mondhatnánk pletykáltak Bethlen haláláról és temetési menetéről.²⁴

A bolonddal társalkodó, a másoló által Mesdesi-nek nevezett erdélyi katolikus nemesúrban (valószínűleg Mosdossy Imrében²⁵) joggal sejthetjük a levélíró fő forrását, aki Gyulafehérvárról Kolozsvárra utazván számolhatott be Franciscinak a temetési menetről: A katolikus urak egy része nem leplezett kajánsággal fogadta a református fejedelem halálát.

Az persze nyilvánvaló rágalom, hogy Bethlent a hóhérja tanácsára egy elevenen megnyúztatott katonája bőrébe burkolták. A rosszindulatú pletykának valami valóságtartalma azonban mégis lehetett. Kemény János, aki önéletírásában rajongó szeretettel számolt be a fejedelem utolsó heteiről, megírta, hogy amikor az orvosok már nem tudtak segíteni rajta, a tanácsosok mással kísérleteztek: „Löcsén lakott egy hóhér, ki doctoros ember is volt, ezt is odahozták vala, és curálá, lábain sebeket nyitván, hogy az benne lévő nedvesség azon szívárognék ki, de heában lön.”²⁶ Erről a gyógyító hóhérról hallhattak Francisci környezetében Kolozsvárott, és ezt színezték ki.

Az sem szorul bizonyításra, hogy Bethlen nem javasolta a fejedelemség legfőbb urainak, hogy adják át az országot a töröknek. Igaz, a fejedelem a testamentumában intette az erdélyi urakat, hogy „a török nemzettel való frigyet” tartsák meg, de ugyanakkor nagyon praktikus tanácsokat is adva arról is rendelkezett, hogyan kell a törökkel szemben „kedveskedéssel, adománnyal” megőrizni Erdély viszonylagos függetlenségét.²⁷ Ezt az államtitoknak számító testamentumot a pálos szerzetes természetesen nem ismerhette, mint ahogy aligha lehettek megbízható értesülései arról, hogy Bethlen miket mondott a halálos ágyán a környezetének, bár arra hivatkozik, hogy a jelenlevők elbeszéléséből tudja az előadottakat („ita ille [ti. Bethlen] et multa alia, quae narrarunt praesentes qui fuere”). Az azonban bizonyos, hogy az erdélyi közvéleményt, konkrétan a katolikus urakat foglalkoztatta Bethlen végakarata, sok minden ki is szívároghatott a gyulafehérvári palotából, ez torzult el azután szájról szájra járva. Az, hogy a református Bethlen nem hitt a tisztítóútzben, aligha meglepő, a szájába adott mondatok pedig a kortárs röpiratok stílusában gúnyolódnak Bethlen katonai sikerein.

Bethlen temetési menetében persze nem öszvérek húzták a koporsót, de ha a pálos szerzetes erről paródiát írt, akkor tényként fogadhatjuk el, hogy Bethlen holttestét már hetekkel a temetés előtt ünnepélyesen, nagyszámú lovas és nemes jelenlétében átszállították a gyulafehérvári székesegyházba. Mivel a fejedelmet a templomban temették el, újabb (a sírhoz vezető) temetési

24 „Olyan időkbén, amikor az időtöltések lehetőségeinek fogyatékosága miatt a temetkezések szórazás számba is mentek, minden bizonnyal sok szó esett a fejedelmi temetkezésekről, amelyekre az egész országból összesereglettek. Csak éppen nem vetették papírra” – írta Bíró Vencel. *Bíró V.:* Az erdélyi... i. m. 77.

25 Több Medgyessy nevű nemesi család élt Erdélyben (*Kempelen Béla:* Magyar nemesi családok. VII. Bp. 1913. 143.), de sokkal valószínűbb, hogy a másoló az o-kat e-nek olvasta, ez a korabeli írásképpel mellett gyakori hiba. Ebben az esetben valószínűleg Mosdossy Imre szatmári nemesről van szó. Mivel a család 1659-ben a kassai házát eladta Kisdy Benedek egri püspöknek, hogy azt papneveldévé alakítsa, a familia minden bizonnyal katolikus volt. Mosdossy Imre 1630-ban és 1638-ban királyi adományt kapott, 1647-ben a szepesi kamara adminisztrátora, és az országgyűlés által az adók ellenőrzésére kirendelt biztosok egyike, 1655-ben az országgyűlés Sáros és Szepes vármegyék és a lengyel területek közti határ kiigazítására rendeli Pálffalvay János erdélyi püspökkel és Rákóczi Lászlóval együtt. *Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytar. 1608–1657.* Szerk. Kolosvári Sándor–Óvári Kelemen. Bp. 1900. 1647:39. és 1655:82. tc. 456. 634. *Nagy Iván:* Magyarország családai címerekkel és nemzékrendi táblákkal. VII. Pest, 1860. 569–570.

26 *Kemény J.:* i. m. 96.

27 A fejedelem. Szerk. Makkai László. (Erdély öröksége IV.) Bp. é. n. 125–137. különösen 128. 132.

menetre már nem volt szükség, hanem ennek, a palotából a templomba induló gyászmenetnek a pompája volt hivatott arra, hogy reprezentálja Bethlen nagyságát, Erdély hatalmát.

Francisci leírása szerint a fejedelmet kísérő lovasok bíborvörösbe öltöztek, és ilyen színű volt a legnagyobb, földig érő zászló is (ezen gúnyolódott az udvari bolond). Ennek látszólag ellentmond, hogy Kemény János szűkszavú leírása szerint a „martialis”, azaz hadakozó Bethlen meghagyta, hogy vörösben temessék el, de a testamentumos urak ezt a kérését nem teljesítették.²⁸ A vörös színnel a harcban elesetteket gyászolták: 1652-ben a vezekényi csatában elesett négy Esterházy fiú gyászmenetében a zászlók, a lótarakók, a ruhák vörös színben pompáztak. Apor Péter szerint a 17. században az erdélyi nemes, „ha harcon esett el, veres posonyi süvegben temették el az olyat”.²⁹ Francisci azonban nem a vörösről, hanem a bíborvörösről szól, ami egy másik, bár szintén a vérrel összefüggésbe hozható szín. A Rómába író pálos szerzetes aligha keverte volna össze a kardinálisok öltözkékének bíborvörös színét a vértanúk ünnepén felöltendő miseruhák élénkörösével.

A lovasok és a lovak bíbor öltözéke, a hatalmas bíbor zászló – ha ez valóban így volt –, a német-római birodalmi herceg címét is viselő fejedelem rangját jelképezték. Azt tudatosították az erdélyiekben és az összegyűlt külföldi követekben, hogy nem egy török vazallus vajdát temettek, hanem egy olyan szuverén uralkodót, aki egyenrangúnak tekintette magát az európai királyokkal.

A többi ismert erdélyi fejedelmi temetésen nem szerepelt a bíborszín; János Zsigmond, Báthori Kristóf és Bocskai István, Bethlen után II. Rákóczi György, I. Rákóczi Ferenc, I. Apafi Mihály végtisztességét fekete ruhás lovasok, fekete bársonyba öltöztetett lovak, fekete zászlók ékesítették.³⁰ Ez alól kivétel Báthori András temetése volt, de őt egészen más okból temették bíborruhában: a meggyilkolt fejedelem bíboros volt.³¹

28 *Kemény J.*: i. m. 101.

29 *Apor Péter*: *Metamorphosis Transylvaniae*. Bukarest, 1978. 124.

30 János Zsigmond: Szamosközy István történeti maradványai. I. Szerk: Szilágyi Sándor. Bp. 1876. 118., *Wolfgangus Bethlen*: *Historia de rebus Transilvanicis*. Cibinii, 1782. II. 227–229. Báthori Kristóf: Uo. II. 458–460. *Veress Endre*: Báthory István király levélváltása az erdélyi kormánnyal. Bp. 1948. 6–8., 274–276. Síremlékére: *Balogh Jolán*: Kolozsvári kőfaragó műhelyek. XVI. sz. Bp. 1985. 307., *Jakó K.*: i. m. 235–236. 240–246. *Szabó P.*: *Uralkodói...* i. m. 330. *Monumenta Antiquae Hungariae*. Edít: Ladislaus Lukács. II. Romae, 1976. 611., 613. A 613. lap 1. jegyzete szerint Báthori Kristóf temetésének leírását Ferrante Capeci 1583. december 31-i levele tartalmazza, ez azonban Jacobus Wujek levelében található. Uo. 611–613. I. Rákóczi Györgyre: *Szalárdi J.*: i. m. 305. A fejedelmet „igen-igen nagy frequentiaival”, „nagy solennis pompával” temették, írja Szalárdi, de erről részleteket nem közöl. II. Rákóczi Györgyre: *Sváby Frigyes*: II. Rákóczi György temetése. *Történelmi Tár* 1880. 582–584. (Kemény János levele Csáky Istvánnak, 1660. május 29.) I. Rákóczi Ferencre: *Thaly Kálmán*: I. Rákóczi Ferenc halála és temetése. *Századok* 7(1873) 679–684. A megválasztott fejedelem temetési menetében „fekete köntösös, lobogós-kopjás sereg, mintegy száz lovasból álló” haladt. Apafi Mihályra: *Lukinich Imre*: I. Apafi Mihály temetése. *Századok* 47(1913) 30–33. Apafi Mihályné Bornemissza Anna temetése: *Szádeczky Lajos*: *Az Apafiak sírboltja és hamvai*. *Századok* 43(1909) 273–280.

Kemény János holtteste nem került elő a nagyszőlősi csata után, így el sem temették. „Testit soha fel nem találhatták, ...nem engedte az igazítéletű Isten, hogy koporsóba tétessék teste”. *Cserei Mihály*: Erdély históriája. S. a. r.: Bánkúti Imre. Bp. 53–54. Halálára, száz darabra vágott tetemére leírás a Hitterjesztés Szent Kongregációja levéltárából: *Tóth István György*: Gabriele Thomasii levele Kemény János erdélyi fejedelem haláláról. In: *A Ráday Gyűjtemény Évkönyve VII*. Szerk. Benda Kálmán. Bp. 1994. 194–198. Bethlen kortársát, Thurzó György nádort is szinte „fejedelmi” pompával temették el 1616-ban, gyászmenetében száz fekete ruhás, fekete lobogós kopjás lovas haladt. Thurzó György nádor temetése. Közli: Szerémi [= Odescalchi Artúr]. *Századok* 10(1876) 425.

Mátyás királyt azonban, akihez több kortársa hasonlította Bethlent,³² bíbor szemfedéllel takarták le a ravatalon, és Bonfini leírása szerint – amelyet minden bizonnyal jól ismertek Bethlen udvarában –, a koporsó előtt a temetési menetben tizenkét bíborba öltözött páncélos lovas haladt, zászlókkal, egyikük a királyi kardot vitte.³³ Ez lehetett Bethlen temetési menetének előképe. Más forrásunk nincsen, ami azt állítaná, hogy Bethlen temetésén hangsúlyosan jelent meg a bíborszín, Francisci leírása pedig komolyan nem vehető paródia. De a paródiának is megvan a saját logikája; csak akkor van értelme, ha valós momentumokat ragad ki, túloz el és gúnyol ki. Valószínű tehát, még ha egyértelműen nem is bizonyítható, hogy a Gyulafehérvárról Kolozsvárra érkezett katolikus nemesek között beszédtema volt a korábbi fejedelmi temetések (és különösen Bocskai 23 évvel korábbi végtisztessége) fekete gyászától elütő bíborszín, amelyet túl hívalkodónak, a temetéshez nem illőnek találtak.

Francisci arról is ír, hogy Bethlen Gábor özvegye, Brandenburgi Katalin mily illetlenül viselkedett. Erdélyben ekkor köztudott lehetett az, és erről is folyhatott a szó Kolozsvárott a katolikusok között, hogy az özvegy – akibe a katolikusok reményüket vetették – nem gyászolta méltóképp hozzá képest öreg férjét, bár a temetési menetben ezt nyilván nem mutatta ki.³⁴ Kemény még három évtized után is felháborodott indulattal írja, hogy amikor a fejedelem holttestét felnyitották, Brandenburgi Katalin nem irtózott „tapogatni az felmetélt testnek szívé, felhasított hasát s egyéb tagjait, de semmi szomorúságot nem tettette, sőt egy csepp könnyet nem ejte az istentelen, gonosz szívé, elvetemedett asszonyi állapot”.³⁵

A Francisci levelében leírt zászlók veretes latin feliratai első pillantásra akár hitelesnek is tűnhetnének, hiszen a holttest után hordozott tarka zászló felirata szerint Bethlen arra kéri az őt követő Fortunát, hogy ahogy életében segítette őt, a merészet, most merész utódainak is legyen segítségére. A kisebb zászlón az olvasható, hogy míg élt, a „Nagy” Gábor övéit bíborba takarta, most a fejedelmet takarja bíbor, mivel míg élt, Fortuna volt a vezetője. Az is ünnepélyesnek tűnik, amit az elől vitt „földig érő” bíbor zászlóra írtak: A vérrel született birodalmat bíborral illik díszíteni, a hazájáért vérént ontót vér hirdesse. Bármennyire igyekezett is azonban Francisci, hogy – éles ellentétben az öszvérek szerepeltetésével – valószerű feliratokat gyártson, nem tudja elrejteti azon szándékát, hogy Bethlent nemcsak túlzottan pompakedvelő, de egyben „véres” fejedelemnek állítsa be, ahogy Bethlen udvari bolondja szájába is ezt adta.

Mint láttuk, a szakirodalom joggal sajnálkozik afelett, hogy Bethlen gyászszertartásának részletei nem ismeretesek. Ez azonban csak akkor igaz, ha teljesen figyelmen kívül hagyjuk Don Diego de Estrada spanyol lovag, fejedelmi táncmester visszaemlékezéseit. A spanyol fő-

„Száz gyászban lévő” lovas haladt Bosnyák Tamás nemesúr temetési menetében is 1634-ben: Bosnyák Tamás és Fánchy Gáspár és György temetési szertartásai. Közli: Szerémi [= Odescalchi Artúr]. Századok 9(1875) 414.

31 *Marosvásárhelyi Nagy Szabó Ferenc* Memoriáléja... i. m. 53. „Oda varrák a fejét a derekához, és felöltöztetvén cardinalis ruhába és süvegbe”, temették el. A többi forrásunk Báthori András temetéséről: *Szamosközy István* történeti maradványai... i. m. II. 279–280. 369. *Veress Endre*: Jézus Társasága évkönyveinek jelentései a Báthoryak korabeli erdélyi ügyekről. Veszprém, 1921. 71. *Andrei Veress*: Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării-Românești. V. București, 1932. 336. *Balogh J.*: i. m. 306. további forráshelyekkel.

32 *Kemény J.*: i. m. 99., *Szalárdi J.*: i. m. 95., Prágai András szerencsi lelkész: *Makkai L.*: Bethlen emlékezete... i. m. 621. *Vö. Csetri E.*: i. m. 55., 145., 147. 155. *Péter K.*: A fejedelemség... i. m. (Erdély tört. II.) 680.

33 *Antonius de Bonfini*: *Rerum Ungaricarum decades*. Ed. I. Fögel-B. Iványi-L. Juhász. Tom. IV. Pars. I. Bp. 1941. 164–165. „duodeni precedebant equites cataphrati purpuratique”.

34 EOE IX. 21. *Bánki Judit*: Brandenburgi Katalin az erdélyi fejedelemségben. Történelmi Szemle 36(1994) 316–319.

35 *Kemény J.*: i. m. 103.

nemesi családból származó Don Diego igazi kóborló kalandor volt; miután a katonaságtól kicsapták, fél Európát beutazta. 1628-ban táncmesteri állást kapott Bethlen udvarában, Gyulafehérváron.³⁶ Ő is katolikus volt, és ha Erdélyből viharos gyorsasággal távozott Bethlen halála után, akkor annak minden bizonnyal az volt a legfőbb oka, hogy belekeveredett az erdélyi katolikus urak összeesküvésébe. Franciscival ellentétben Don Diego nagy tisztelettel és szeretettel írt jótévedjéről, Bethlenről. Az emlékirat pikareszk regényeket idéző kalandos, néhol sikamlós részletei azonban nem növelték az utókor bizalmát a szerző iránt, és az is biztos, hogy Don Diego rettenetesen eltúlozta saját fontosságát Bethlen udvarában. Ha neki hiszünk, akkor ő volt Bethlen legfőbb bizalmasa és Brandenburgi Katalin egyetlen támasza.

Don Diego így számolt be Bethlen temetési előkészületeiről: mikor a fejedelem közeledni érezte a halála óráját, meghagyta, „hogyan készítsenek számára egy hatalmas ezüstkoporsót, abba pedig egy másikat, egy kisebbet, ólomból, és ebbe az ólomkoporsóba temessék majd a halála után. Elkészült az ezüstkoporsó, alul négy oroszlan tartotta, s a tetején meg egy sasmadár pihent.” Brandenburgi Katalin udvarhölgyei drágakövekkel és gyöngyökkel kivarrt brokátleplet hímeztek a ravatalra, továbbá egy „káprázatos díszes zászlót”. A tavábbi kisebb lobogókat a halott lábához szánták. Bethlen belefeküdt a koporsóba az udvar tagjai előtt, „úgy ahogy majd a halála után fog feküdni benne”. A lovag szerint a fejedelem halála után, a gyászünnepségek „kimondhatatlan pompával” zajlottak, „tízezer katona őrizte éjjel-nappal a holttestet, amely egy szomorú, de fényes ravatalon feküdt a templom közepén, temérdek fáklyától megvilágítva, számtalan latin, magyar, német, olasz és spanyol nyelvű” epigrammával, amelyek közül az emlékiratíró persze a sajátját emeli ki mint a legfontosabbat.³⁷

Ha egybevetjük Francisci András leírását Don Diegóéval, és hitelesnek fogadjuk el azt, amiről mindketten megemlékeztek, akkor kiderül, hogy mi az, ami Bethlen Gábor gyászpom-pájából a kortársakra különösen nagy hatást gyakorolt: Feltűnt nekik a rendkívül díszes, (Nagy Szabó Ferenc szerint egyenesen Lengyelországból hozott) koporsó, feltűntek a villogó drágakövek, a különleges méretű és díszes zászlók, a kísérő katonák rendkívül nagy száma, a Bethlent dicsőítő latin nyelvű epigrammák. Ez az, amit a két, önmagában egyaránt megbízhatatlan forrást egybevetve Bethlen Gábor „nagy solennitással” történt végtisztességéről biztos tényként elfogadhatunk, a bíborba öltözött, zászlós lovasok jelenléte pedig igen valószínűnek tűnik.

Francisci levelének végén a legfőbb kálvinista prédikátor afölött sajnálkozik, hogy Erdély pápista lesz. Ez a „legfőbb prédikátor” minden bizonnyal Keserüi Dajka János erdélyi református püspök, Bethlen korábbi udvari papja volt.³⁸ A misszionáriusok a Hitterjesztés Szent Kongregációja számára küldött leveleikben gyakran írnak arról, hogy még az „eretnek prédikátorok” is belátják, hogy a katolikus vallás győzelme immár biztosra vehető. A református udvari pap szavai beleilleszkednek a 17. századi katolikus propaganda keretei közé. A szerzetesek által küldött beszámolók a hihetetlenül nagyszámú és csodás külsőségek közt lezajló megtérésekről éppen úgy saját maguk, rendtársaik és híveik buzdítását szolgálták, mint a leírások azokról a csodás jelekről és jövendölésekről, amelyek pl. a század végi nagy háborúban Buda eleste után immár „elkerülhetlenné” tették, hogy Konstantinápoly és Jeruzsálem is

36 Don Diego de Estrada visszaemlékezései. In: *Makkai L.*: Bethlen emlékezete... i. m. 500–540., élete: Uo. 450–451.

37 Uo. 535–538. A gyulafehérvári főiskola professzorai kis kötetben adták ki Bethlen halálára írt gyászverseiket: Régi Magyar Nyomtatványok Tára. Bp. 1983. 1468. sz. Címlapja: *Angyal Dávid*: Magyarország története II. Mátyástól III. Ferdinándig. Bp. 1898. (A magyar nemzet története VI.) 409.

38 Keserüi Dajka János (erdélyi püspök 1618-tól, meghalt 1633-ban) külön kis munkában írta le „Bethlen Gábor nemzetségét, jellemét és tetteit”. A fejedelem... i. m. 1–6.

nyomban a katolikusok kezére kerüljön.³⁹ Francisci levele is azt sugallja, hogy az erdélyi fejedelemségnek katolikusnak *kell* lennie.

Erre a bíborosok egyelőre hiába vártak, de a fordulatokban gazdag 1630. esztendő így is a legnagyobb sikert hozta meg a Hitterjesztés Szent Kongregációja számára, amit a 17. század folyamán a fejedelemségben elért: A katolikus urak segítségével megalakult az erdélyi bosnyák ferences misszió.⁴⁰ Francesco Ingoli, a Kongregáció titkára nem indokolatlanul gyűjtötte az érdekes leveleket Erdélyről.

Archivio Storico della Sacra Congregazione de Propaganda Fide, Roma.
Scritture Originali riferite nelle Congregazioni Generali.
Vol. 219. Fol. 405/r-v. + 412/v.

(egykorú kivonatos másolat)
Ex litteris Andreae Francisci⁴¹ monachi Paulinani Croatiae,⁴²
Colosvari in Transilvania datis 1630. 13. Januarii.

Cassouia⁴³ veni in Transiluaniam, ubi lectulo affixum inveni Gaborem, et hoc 28. Novembris,⁴⁴ qui paulo post obiit, ultima ejus fuit medicina, humana pellis ex consilio carnificis detracta viva quodam ex milite, qua indutus meliuscule (se)⁴⁵ habuit, sed nihilominus tandem pro pelle pellem⁴⁶ dedit. Convocatis prius principatus primoribus, quibus ut principatum traderent Turcis, serio mandavit, se namque non posse amplius onera illius ferre, sed jam properare ad quietem illam, ad quam multam copiam gladiis Germanicis praemiserat suorum, nec velle cum papistis fictitium subire purgatorium, ubi purgarentur illi, quos ex Vngharia elapsis annis purgavit⁴⁷ pietas Gaboriana, ita ille, et multa alia, quae narrarunt praesentes qui fuere.

Longum⁴⁸ esset miseriam ejus principis funebrem describere, dum adhuc transportaretur, nondum enim est sepultus, tria tamen insinuabo.

39 Lásd pl. *Nicolò Arnu*: Presagio dell'imminente rovina e caduta dell'impero Ottomano. Venezia, 1686. Vö. *István György Tóth*: La reprise de Bude et l'opinion publique en Italie et en Europe. In: L'Europa nel XVIII secolo. Studi in onore di Paolo Alatri. I. Napoli, 1991. 493–502.

40 APF SOCG Vol. 219. Fol. 424–425. Vol. 82. Fol. 216. Vol. 85. Fol. 403. *Karácsonyi János*: Szent Ferencz rendjének története Magyarországon 1711-ig. II. Bp. 1924. 217–225. A Bethlen halálát követő eseményeket az erdélyi katolicizmus szempontjából foglalta össze a magyarországi minorita provinciális, Fra Vincenzo Pinieri da Montefiascone a Hitterjesztés Szent Kongregációja számára: APF SOCG Vol. 219. Fol. 437–444. Kiadása: *István György Tóth*: Un missionario italiano in Ungheria ai tempi dei turchi. In: Annuario dell'Accademia d'Ungheria a Roma. (a cura di József Pál). Roma, 1997. s. a.

41 kiírva: Fran.i és a szó fölött rövidítésjel.

42 az eredetiben: Croatiae.

43 Kassa, Košice.

44 Az első számjegy olvasata bizonytalan, de akár egyest, akár kettést írt a másoló, mindenképpen tévedett, hiszen Bethlen Gábor 1629. november 15-én halt meg, így Francisci András nyilvánvalóan november 8-át írt.

45 A se szó tollban maradt.

46 Pro pelle pellem dedit – Francisci András szemmel láthatóan kedvelte a latin szójátékokat.

47 A szó vége kitört, kiegészítettem.

48 Az eredetiben: Longam.

Auro et lapidibus praetiosa tumba a duabus mulis rubra contectis purpura vehebatur, mille septem equitibus etiam purpuratis vexillum praeferebatur⁴⁹ rubrum terram⁵⁰ extremitate tangens purpureum quoque tali inscriptione: Sanguine partum imperium purpura debet decorari, sanguinem pro patria fundentem sanguis debet proclamare, sicque⁵¹ purpureum purpura tegat principem.⁵²

In alio minori vexillo hoc: Purpura suos, dum viveret, Gaborus magnus tegebat, princeps sic post fata sua a suis purpura tegitur eo, quia fortunam habuit, dum viveret, pro duce.

Post cadaver sequebatur aliud vexillum ex variis coloribus confectum tali inscriptione insignitum:

Tu me sequere fortuna, sat praecessisti, dum audax viverem, audaces, qui me sequentur, juva!

Sequebatur autem omnis totius Transilvaniae principatus cum maximo apparatu et pompa nobilitas, inter quos lugubri ibat vestitu defuncti (Fol. 405/v.) principis stultus, qui interrogatus a quodam domino catholico cognomine Mesdesi,⁵³ cur id faceret? respondit facere simul et sapienter⁵⁴ lugere se principis stultitiam, qui dum viveret, sapientissimum esse voluit, et post mortem ostendit se insaniorem suo stulto esse, quid enim habet purpura cum lacrymis?, nisi hoc fortassis ita esse debuit in funere viri⁵⁵ sanguinei, ita stultus.

Dignum etiam fuit notatu, quod maxima fuerit hoc in funere laetitia, unde nuptias potius putarem, quam funeralia lamenta. Ipsa conjunx principis laetabatur se tandem liberatam pondere ex⁵⁶ continua morte etc. Minister quidaem supremus inter alios Caluinei nomine praedicantium maximus, cum concionem haberet in funere super illo, (cum)⁵⁷ propheta Mane Techel, Phaues⁵⁸ dixit valde se dolere principatum Transilvanicum papisticum futurum.

(az irat hátlapja)

Fol. 412/v.

(Francesco Ingoli, a Hitterjesztés Szent Kongregációja titkára kezével:)

Morte et eseque sollenni e stravaganti di Gabor.

die 26. Februarii 1630. Congregatio 120.

49 Az eredetiben: praeferebat.

50 Az eredetiben: terra.

51 Sique-ból javítva.

52 A szó vége kitört, kiegészítettem.

53 Az eredetiben így.

54 A szó jórészt kitört, kiegészítettem.

55 Előtte kihúzza: vini.

56 Az eredetiben ex helyett et áll.

57 A cum szó tollban maradt.

ISTVÁN GYÖRGY TÓTH
A JOCLAR ACCOUNT OF GÁBOR BETHLEN'S FUNERAL MARCH

The funeral of a ruler has always been one of the most important celebration acts of the state. The trappings of the funeral ceremony demonstrated the importance of the ruler and the power of his state and often indicated who was to succeed the ruler.

This was also true in the case of the Principality of Transylvania. Nevertheless, we know very little about the funeral of the principality's greatest ruler, Gábor Bethlen. A very detailed satirical description of Gábor Bethlen's funeral procession has been found in the archives of the Holy Congregation of the Propagation of Faith (Sacra Congregatio de Propaganda Fide). The document, written in Latin, was the work of Francisci Pál who was a Croatian monk belonging to the Order of St Paul and who later became Bishop of Zengg. The document was probably prepared for Ivan Marnavich Tomko, a Croatian humanist living in Rome. Bringing together the contents of this pamphlet with those of the otherwise unreliable memoirs of Bethlen's Spanish dance-master, the picture of Bethlen's funeral becomes clear. The funeral, which in many respects resembled that of Matthias I (Corvinus), was clearly designed to demonstrate that a prince was being buried who regarded himself as being the equal of the European princes and not just a Transylvanian vassal prince.

At the same time the sarcastic tone of the letter, a parody of the funeral procession, also shows how public opinion was formed in the seventeenth century and how news of Bethlen's funeral was spread and distorted, and offers insights into the subject of gossip among the Catholic nobles of Kolozsvár (Clausenburg).